

YU ISSN 0027-8084

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXV/3

БЕОГРАД
1981.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXV (нова серија)

Св. 3

САДРЖАЈ

Свака истоветност или сличност у два језика није позајмица, одн. утицај једног од њих на други (МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ)	111
Функционалност турцизама у роману „Дервиш и смрт“ Меше Селимовића (АСИМ ПЕЦО)	118
О множинским облицима неких именица са варијабилном (неједнакосложном) основом (ВЛАДИМИР ГУДКОВ)	129
Употреба приједлога <i>преко</i> у српскохрватском стандардном језику (МИЛОШ КОВАЧЕВИЋ)	136
О сложенем начину компарације у српскохрватском (ВЛАДИМИР ГУДКОВ)	159
Језик у школи	
Улога локалног говора у развијању говорне културе ученика (МИЛОРАД ДЕШИЋ)	162
Занимљива граматика — Милан Шипка: <i>Занимљива граматика</i> , изд. Школска књига, Загреб, 1981, 151 стр. — (МИЛИЈА СТАНИЋ)	167
Језичка култура	
Напредак у стручној обради писања арапских имена код нас (МИТАР ПЕШКАН)	169

УПОТРЕБА ПРИЈЕДЛОГА ПРЕКО У СРПСКОХРВАТСКОМ СТАНДАРДНОМ ЈЕЗИКУ

0. Говорити о значењу било ког приједлога значи говорити о синтаксичким окружењима у којима се он остварује.¹ У синтаксичко-семантичкој интерпретацији употребе неког приједлога заправо се анализира синтагма у којој се тај приједлог употребљава. Што значи да се, поред приједлога и именице у падежу уз коју тај приједлог стоји као помоћно синтаксичко средство у функцији спецификатора одређеног падежног значења, узима у обзир и семантика надређеног члана синтагме, ријечи према којој је субординирана приједлошко-падежна конструкција. Стога ће се у овом раду, који има за циљ синтаксичко-семантичку интерпретацију генитивних конструкција с приједлогом *преко*, узимати као један од најрелевантнијих критерија врста и значење лексема у централној и зависној позицији синтагме, пошто је значење синтагме условљено карактером и њеног надређеног и подређеног члана.

1. Још је Бура Даничић² уочио основна значења генитива с приједлогом *преко*. Као основно он издваја *мјесно* значење а из њега изводи (послужимо ли се терминима каснијих граматичара) *временско*, *начинско* и *значење посредника*. У каснијим граматикама у којима је говорено о употреби овог приједлога углавном је преузимања, уз поткрепу примјерима из новијег језика, наведена семантичка класификација.³ Досад је најопшир-

¹ Неки аутори приједлог ни на морфемском нивоу не сматрају значењском јединицом. Приједлог граматичким (релацијским) морфемом постаје тек у заједници са флексивним морфемом, тако да он, у ствари, има само улогу субморфема. В. о томе више у: Е. Курилович, „Проблема класификации падежей“, у књизи *Очерки по общей лингвистике*, Москва 1962., стр. 176—177. и даље.

² *Србска синтакса*, део првуј, Београд 1858. стр. 279—285.

³ В. нпр.: Т. Маретић, *Грамматика и стилистика хрватскога или српскога књижевног језика*, Загреб 1899., стр. 541.; И. Брабец, М. Храсте, С. Живковић, *Грамматика хрватско-српског језика*, Загреб 1963., стр. 227.; А. Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II св. 1: Речи са декина-

није и најподробније писао о значењу синтагми с приједлогом *преко* Михаило Стевановић,⁴ наводећи при том обимну грађу из језика писаца различитих епоха. Стевановић је, поред наведених значења синтагми с овим приједлогом, уочио још и *врсте аблативно-компаративних* значења, и, што је посебно значајно, указао на синонимност ове генитивне конструкције у њеним различитим значењима са другим падежним синтагмама српскохрватског језика. Иако Стевановићев рад представља корак даље у расвјетљавању значења ових синтагми, у њему најчешће — вјероватно због концепције самог учбеника — није вршена подробнија семантичка анализа унутар основних значењских категорија, него су готово сви примјери подвођени под опште дефиниције.

2. Генитивна конструкција с приједлогом *преко* може се налазити и у адвербијалној и у адноминалној позицији, односно може бити подређени члан и глаголској и супстантивној категорији ријечи. У првом случају генитивна конструкција има функцију неке адвербијалне одредбе а у другом функцију атрибута.

Иако се синтагме са глаголском и синтагме са супстантивном категоријом у централној позицији међусобно не разликују по значењу, значењски су истородне — оне ће у овом раду, због разлике у функцији подређеног члана, тј. генитива с приједлогом *преко*, бити посебно, свака за себе, анализиране. Уз наведено, циљ је овога рада да се на примјерима из различитих функционалних стилова српскохрватског стандардног језика изврши синтаксичко-семантичка интерпретација синтагми с приједлогом *преко*; укаже на могућности остваривања појединих значењских категорија (понајприје на лексичке ограничености и условљености), као и на могућности замјене генитивне конструкције другим синонимним конструкцијама у српскохрватском језику. Тежиште ће, ипак, у овом раду бити на семантичкој анализи, а њено ће полазиште представљати семантика лексема у централној и зависној позицији синтагме с приједлогом *преко*. Тај ће критериј уједно бити и основ за поткласификацију примјера са истим, општим значењем (нпр. мјеста, начина и сл.).

3. У синтагмама са глаголом у централној позицији генитивна конструкција с приједлогом *преко* најчешће има значење, односно функцију *адвербијалне одредбе мјеста*. Овом се синтаг-

цијом, Београд 1972⁵, стр. 244.; М. С. Палевих, *Синтакса српскохрватскога књижевног језика*, Београд 1962., стр. 62.

⁴ *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма)*. II Синтакса, Београд 1974², стр. 329—336.

мом може изразити и а) *локациони* и б) *оријентациони тип мјесног значења*.⁵ А унутар ових семантичких категорија, зависно од карактера лексема у централној и зависној позицији, могу се издвојити неколике семантичке поткатегорије мјесног значења.

3.1. Између примјера са *мјесним значењем локационог типа* најприје издвајамо оне у којима генитив с приједлогом *преко* долази уз *транскурзивне глаголе* (глаголе прелажења). У овим синтагмама простор обиљежен зависном именицом бива од неке почетне до неке завршне тачке захваћен кретањем, које се никад не завршава на том простору, него се или даље наставља или одмах по преласку наведеног простора завршава — што се из семантичке структуре ове синтагме не види.

— ...тада прелази *преко моста* само онај који мора (И. Андрић, На Дрини ћуприја, Удруж. издавачи, Сарајево, 1976. стр. 18.) — Иако већ у годинама, незграпан и тром, младићки је прекорачио *преко црвене свилене врпце* (Д. Киш, Гробница за Бориса Давидовича, БИГЗ, 1977. стр. 145.) — Од њих се, изгледа, не може побјећи ни кад се пређе *преко границе* (М. Лалић, Прамен таме, Нолит, 1973. стр. 18.) — ...ударио [је] у гвоздену одбојну ограду, прешао *преко ње* и колима се преврнуо на кров (Политика 24188, 7. II 1981. стр. 13.) — ...у часу кад је отац Палучо прелазио *преко авлије* ... ударише оне одједном у куќња-ву (И. Самоковлија, Ханка, Свјетлост, Сарајево 1967. стр. 84.) — Прелазе ми *преко ногу, преко главе*, не гледају гаје кога газе (М. Лалић, Прамен таме, стр. 86.) — итд.

Синонимне су наведеним синтагмама у српскохрватском стандардном језику акузативне бесприједложке синтагме објекатско-просторних односа.⁶ Нпр. *прећи преко моста // прећи мост, прекорачити преко врпце // прекорачити врпцу* итд. Међутим, ове се синтагме међусобно, ипак, разликују. Прво, по

⁵ Термини и њихова значења преузети су из рада М. Ивић, *Једно поглавље из граматике нашег модерног језика*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду II, Нови Сад 1957., стр. 145—157.

Оваква подјела синтагми с приједлогом *преко* у обиљежавању мјесног значења дата је, без терминолошких и разграничења примјера, и код М. Стевановића: "...предлогом *преко*, опет, најчешће, (се) означава кретање чега простором изнад појама чије име стоји у генитиву, додирујући сам тај појам, или налазећи се на мањем или већем одстојању изнад њега. Или само оставља утисак да се креће с једне на другу страну". (о. ц., стр. 329.)

⁶ О акузативним синтагмама са овим значењем в. у: Д. Гортан-Премк, *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*, Београд 1971., стр. 114—115.

функцији: у генитивној синтагми подређени члан има функцију адвербијалне одредбе, а у акузативној објекта. Друго, значењски се разликују у томе што се у генитивној синтагми подразумева и правац кретања (ту семантичку карактеристику уноси сам приједлог *преко*), док те семантичке одредбе акузативна синтаagma нема.

3.2. Сличне претходним су и слиједеће синтагме, чији је управни члан такође неки динамички глагол (најчешће глагол кретања), којим се показује да се *радња (кретање) врши с једне на другу страну појма* означеног именицом у генитиву, уз могућност и њеног даљег настављања. Међутим, за разлику од претходних синтагми, ове не стоје у конкурентском односу са акузативним синтагамама објекатско-просторних односа.

— Емилијан ју је *преко најгорих мјеста* витешки преносио (З. Мајдак, Играчи, Младост, Загреб 1969. стр. 65.) — Претјерали комунисте *преко Таре, преко Пиве* (М. Лалић, Прамен таме, стр. 158.) — Гурнуше и њега *преко плота* (Ибид, стр. 141.) — ... у којој су морали да преноће пре него што су успели да се сви пребаце *преко мутне Дрине* (И. Андрић, На Дрини ћуприја, стр. 25.) — И та гужва га заиста пренесе *преко оно неколико широких степеница* (И. Андрић, Травничка хроника, Удруж. издавачи, Београд 1964. стр. 31.) — Један човјек морао је скочити са бицикла и пренијети га *преко трачница* (З. Мајдак, Играчи, стр. 173.) — Одједном Мартин, који је корачао први, трже се и заустави тако нагло да му се вода јако заплусну *преко руба канте* (Б. Ђопић, Изабране приповијетке, Просвета, Београд 1946. стр. 104.) — итд.

3.3. Уз динамичке глаголе у синтаксичким конструкцијама у којима је обиљежена (или се подразумева) нека почетна и завршна тачка кретања генитивом с приједлогом *преко* веома се често обиљежава нека тачка као средишње мјесто које служи као оријентација у одређењу правца кретања. Преко те тачке кретање се увијек даље наставља ка завршној тачки пута.⁷

— Једна од сталних потешкоћа била је брига око официра и војника који су из Далмације, *преко Босне*, путовали за Цариград (И. Андрић, Травничка хроника, стр. 41.) — Овај би пут према томе вјероватно водио ка Боки Ко-

⁷ Још је Б. Даничић, *о. ц.*, стр. 281. у посебну групу издвојио примјере са овом врстом мјесног значења.

торској и Рисну, *преко Грахова ... и преко Кривошија* (Историја Црне Горе I, Титоград, 1967, стр. 173.) — О путу који је од Рисна водио у правцу Никшића *преко Грахова ...* било је већ нешто говора (Ибид, стр. 177.) — Убрзани путнички воз број 960 који саобраћа из Београда *преко Новог Сада и Врбаса* за Сомбор ... ударио је на композицију теретног воза (Ослобођење 11734, 6. II 1981. стр. 16.) — Од Пландишта, *преко Великог поља* на Игману до Кијева, ишло се с пјесмом на уснама (Ослобођење 11726, 28. I 1981. стр. 20.) — Индијанци су, као и Ескимима, потомци племена која су из Азије дошла *преко Беринговог тјеснаца* прије много тисућа година (Свијет, Загреб, 23. I 1981. стр. 36.)⁸ — ИТА.

Овом типу генитивне конструкције у случајевима кад именица у генитиву представља назив неког насеља, покрајине, републике, државе или неке клисуре — синонимна је акузативна синтагма с приједлогом *кроз*: *путовати из Далмације преко Босне // кроз Босну, доћи преко Беринговог тјеснаца // кроз Берингов тјеснац* итд.

3.4. Локациони тип мјесног значења генитива с приједлогом *преко* реализује се и уз динамичке глаголе у синтагмама код којих се читава глаголка рађа може остварити или остварује на простору именованом у генитивној конструкцији. У овом је типу, у ствари, податак о томе да ли се читава рађа остварује на именованом простору или се наставља и изван њега не јавља релевантним.

— ... неки страни и непознати војници гацали су *преко ораница* (М. Крлежа, Хрватски бог Марс, Нолит, 1973. стр. 33.) — Ако Европа настави да нас и даље зеза, неће више пуштати ни авионе *преко нашег неба* (НИН 1574, 1. III 1981. стр. 26.) — Баш у тај трен пролазили су *преко дворишта* кухари (М. Крлежа, нав. дј., стр. 23.) — Мартин се још више погрби ... па жалосна лица крену *преко моста* (Б. Ђопић, Изабране приповијетке, стр. 124.) — Кад већ маче на врата и пусти се *преко дворишта*, он одахну с

⁸ Исти семантички тип остварује се и у синтагмама са апстрактном именицом у зависној позицији. Генитивом с приједлогом *преко* у овим се синтагмама обиљежава неки појам који служи као оријентир у погледу одређења правца, односно пута развоја неке идеје или појаве. Или је то пут у савладавању неке препреке. Нпр.: Данашњи немирни свет суочен је с различитим облицима примене силе у међународним односима: од директних интервенција широких размера, *преко растућег тероризма*, до прикривених облика мешања у послове других земаља (Политика 24174, 24. I 1981. стр. 3.)

ведрим олакшањем (Ибид, стр. 63.) — Напољу, водили су ме прво *преко травњака* (НИН 1573, 22. II 1981. стр. 69.) — Серија је рабена по причи Ернеста Лемана, а приказује узбудљиве догађаје на једном броду који плови *преко Атлантика* (Ослобођење 11809, 15. V 1981. стр. 20.) — итд.

Синтагме овога типа замјењиве су мјесним инструменталом без приједлога, који се такође остварује само уз динамичке глаголе и са именицама које означавају неке веће просторе:⁹ *гацати преко ораница // гацати ораницама, пловити преко Атлантика // пловити Атлантиком* и сл. Замјена је могућа и локативном синтагмом с приједлогом *по*: *пловити по Атлантику*. Генитивна се конструкција од наведених, међутим, разликује по томе што се приједлогом *преко* уноси и значење одређеног правца.

3.5. Локациони тип мјесног значења изражава се генитивом с приједлогом *преко* и уз статичне или глаголе додира, односно пријеве изведене од њих.¹⁰ Радња обиљежена централним чланом синтагме остварује се у овим случајевима на горњој површини, односно на дијеловима површине, појма означеног генитивом.

— ...пушку ће овако положити *преко руке* (С. Куленовић, Диванхана, Нолит, Београд, 1972. стр. 143.) — Падали су *преко опреме, набијених руксака, оружја*, и младићка тела ослобађали новчаника, сатова, пенкала (М. Булатовић, Људи са четири прста, БИГЗ, Београд, 1976⁵. стр. 25.) — Она млијечна кора, што се замрзла *преко печата коњских копита* (М. Крлежа, Хрватски бог Марс, стр. 59.) — ...кад је ваздухом свуда пловила фина лагана паучина, једва видљива, хватајући се људима по коси и *преко лица* (Б. Попић, Изабране приповијетке, стр. 253.) — *Преко кабанице* пребачен му је везиров ћурак од куне (И. Андрић, Травничка хроника, стр. 36.) — Књигама шкоди и ако дуже време стоје у већим гомилама, једне *преко других* (Политика-Базар 419, 12. II 1981. стр. 65.) — ...бјежи ужаснута по сагу простртом *преко бидермајер-траганице* крцате ситним пољским цвјетићима (В. Десница, Зимско љетовање,

⁹ В. М. Ивић, о. ц., стр. 149.

¹⁰ Примјери са глаголским придјевом у централној позицији припадају супстантивним синтагмама, пошто је том придјеву у реченици увијек надређена нека именица или замјеница (исп.: *капут пребачен преко рамена*). Међутим, пошто нас занима семантика и врста лексеме која као свој подређени члан веже генитивну конструкцију с приједлогом *преко*, овај тип примјера обрађује се у оквиру ове а не адноминалне употребе будући да се генитивна конструкција уз глаголски придјев понаша и функционално и семантички као и уз глагол у личној форми.

Свјетлост, Сарајево, 1966. стр. 43.) — Један младић с капутом пребаченим *преко рамена* сврнуо је с песте до шанка (З. Мајдак, Играчи, стр. 167.) — ...појавио [се] Магнус... сиједи косе која му је падала *преко рамена* (А. Вулетић, Девето чудо на истоку, Свјетлост, Сарајево, 1972², стр. 72.)¹¹ — итд.

Као синоними наведеним синтагмама у већем броју случајева јављају се локативне синтагме с приједлозима *на* и *по*:¹² пребацили ћурак *преко кабанице* // *по кабаници*, положили пушку *преко руке* // *по руци*, паучина се хватала *преко лица* // *по лицу* // *на лицу* итд.

3.6. Генитивом с приједлогом *преко* може се изразити и *оријентациони тип мјесног значења*. Овом се конструкцијом тада најчешће показује да се глаголска радња врши у неком неименованом простору изнад појма означеног именицом у генитиву. *Горња страна (површина) тог појма служи као оријентир у погледу одређења мјеста вршења глаголске радње*.

— Слишковић је снажно шутирао, а лопта је *преко пречке* отишла у гол-аут (Ослобођење [спорт. додатак] 11778, 23. III 1981, стр. 1.) — Баци очи *преко стрехе*, и тамо, у зраку, угледа дједове Јеремијине (Б. Сијарић, Наша снаха и ми момци, Веселин Маслеша, Сарајево, 1962. стр. 23.) — ...шкињи *преко испружене сабље* на двочланове и врсте (М. Крлежа, Хрватски бог Марс, стр. 87.) — ...гледао [је] *преко њега* у знак (Ибид, стр. 17.) — Да би се стигло до Мегкронотиса ... требало је прије четири године летјети три сата *преко нетакнутих шума* (Вјесник 12003, 26. I 1981. стр. 6.) — Међутим, лопта је из непосредне близине прелетјела *преко гола* (Спорт 8490, 25. II 1981. стр. 3.) — Јамари су, дакле, поставили мостић *преко јаме* (М. Лалић, Прамен таме, стр. 141.)¹³ — итд.

¹¹ У овом примјеру *преко рамена* заправо значи *ниже од рамена*, па се поред мјесног осјећа и компаративно значење.

¹² У неким случајевима кад су у питању дијелови одјеће који се носе једни преко других — генитивној конструкцији синониман је акузатив с приједлогом *на*: облачити џемпер *преко кошуље* // *на кошуљу* и сл.

¹³ У примјерима типа *мост преко ријеке* комбинују се оријентациони и локациони тип мјесног значења, јер *мост* не мора али и може (својим стубовима) да додиче ријеку, па је, вјероватно, то разлог могућности замјене генитивне конструкције локативном с приједлогом *на*: *мост преко ријеке* // *мост на ријеци*.

Синонимне су овом типу синтагми генитивне синтагме с приједлогом *изнад*:¹⁴ *летјети преко шума // изнад шума*, *лопта је отишла преко гола // изнад гола*, *гледати преко њега у зрак // гледати изнад њега у зрак* итд.

3.7. Генитивом с приједлогом *преко* може се изразити још један тип оријентационог мјесног значења. Наиме, као *оријентир у погледу одређења мјеста вршења или завршетка глаголске радње може се јавити друга (говорном лицу супротна) страна појма означеног именицом у генитиву*.

— *Преко границе*, у остављеној отаџбини, гуде топови, понекад се чују и митраљези (М. Лалић, Прамен таме, стр. 12.) — И то се далеко преселио — на дно долине, с оне стране магле, па *преко ријеке и границе* (Ибид, стр. 59.) — *Преко ријеке* видјеле су се непрегледне шуме (М. Селимовић, Тућа земља, Веселин Маслеша, Сарајево, 1962. стр. 25.) — ... кад га је, прије неколико година, напустила госпођа Ванда и побјегла *преко мора* с оним вртоглавим авијатичким потпоручником (В. Десница, Зимско љетовање, стр. 149.) — итд.

Синонимне наведеним синтагмама су генитивне и акузативне синтагме са приједлогом *са* уз именицу *страна*, тј. у вриједности приједлога *преко* може доћи конструкција *с оне(у) стране(у): преко границе // с оне(у) стране(у) границе* итд.

4. Уколико се у глаголским синтагмама уз приједлог *преко* у генитиву налази нека именица са временским значењем, генитивна конструкција има значење, односно функцију *адвербијалне одредбе времена*. Међутим, при изражавању времена овом синтагмом, постоје одређене ограничености у избору именичких лексема које долазе уз приједлог *преко*. То су, у првом реду, лексеме које значе неке веће јединице временске мјере, као што су: именица *година* и називи годишњих доба — *зима, прољеће, лето и јесен*; затим су могући, иако ријетки у употреби, и називи *мјесеци*, те именице: *седмица (недјеља), викенд, дан и ноћ* (није могућа употреба именица-назива дана у седмици); затим: *празник, распуст, ферије* и називи државних и религијских празника који трају више од једног дана (нпр. Први мај, 29. новембар, Нова година, Божић, Бајрам и др.). Поред наведених, могу се употријебити и именице које означавају неке *ситуације*,

¹⁴ Синтагме са транскурсивним глаголима у централној позицији такође стоје у конкурентском односу са акузативним синтагмама објекатско-просторних односа. Исп.: *Лопта је прелетјела преко гола // Лопта је прелетјела гол*.

обреле и сл.: *објед, ручак, вечера, обред, миса, молитва* и вјероватно још понека именица.

Овим се типом синтагме увијек показује да се радња управног глагола врши у току времена обиљеженог именицом у генитиву. Дакле, у овом значењу генитив с приједлогом *преко* припада типу падежних конструкција са *локационим временским значењем*.¹⁵

— Јер, лекари тврде да грипа има *преко цијеле године* (Ослобођење 11720, 22. I 1981. стр. 8.) — Абидага је поново сазвао старешине и казао им да он одлази *преко зиме* на друго место (И. Андрић, На Дрини ћуприја, стр. 30.) — *Преко читаве зиме* колиба је ћутала (Б. Ђопић, Изабране приповијетке, стр. 145.) — ... јер чињеница што *преко* лета живи у праједовској, више од сто година старој кући сам-самцат, осјетно је дјеловала да ... (З. Мајдак, Играчи, стр. 143.) — Уколико се, почев од идуће јесени, не уведе „деветка“ и тикет за првенствена кола која се играју *преко недеље* прволиташи неће дати своје парове ни за садашњу Спортску прогнозу (Спорт 8516, 19. II 1981. стр. 20.) — Осме хивао се као да малтене беше радостан ... што му је коса *преко ноћи* побелела (Б. Шћепановић, Искупљење, Промисла, Београд, 1981. стр. 195.) — То џомбасто и пространо двориште личи *преко дана* на вашариште разних раса и народа (И. Андрић, Проклета авлија, Удруж. издавачи, Загреб, 1964. стр. 15.) — Тако се Виктор сретао с Вељком само *преко ферија* (С. Куленовић, Диванхана, стр. 153.) — У Бањалуци *преко првомајских празника* [биће] тениска ревија будућих асова (Ослобођење 11796, 30. IV, 1. и 2. V 1981. стр. 15.) — Довољно [је] да се увалите у пословницу која је затворена *преко објед* (Стј. Крањчевић)¹⁶ — итд.

Као синоними приједлогу *преко* у наведеним синтагмама могу сеу потријебити приједлошки изрази у току, током или за вријеме, који, чини се, све више у стандардном језику потискују приједлог *преко*: *преко ферија* // у току // током // за вријеме *ферија* итд.

У неким случајевима, гдје је од генитивне конструкције могуће образовати одговарајући прилог — уколико именица у генитиву није праћена неким атрибутом као временским актуализатором и уколико то контекст допушта, — може се извршити супституција генитивне конструкције синонимним временским прилогом. Нпр. *преко дана* // дању, *преко зиме* // зими и сл.

¹⁵ О временском значењу локационог и оријентационог типа в. у: М. Ивић, Из проблематике падежних временских конструкција, Јужнословенски филолог XXI, стр. 165—172.

¹⁶ Примјер узет из уџбеника М. Стевановића, о. ц., стр. 332.

5. Приједлог *преко* у српскохрватском стандардном језику вјероватно се најчешће употребљава у синтагмама са *компаративним значењем*. У овим синтагмама приједлог *преко* има вриједност компаративног израза *више* од или приједлога *изнад* са тим значењем.¹⁷ Приједлогом *преко* се показује да се радња изражена глаголом у централној позицији остварује у већој (нешто већој) мјери (количини) него што то лексема која стоји уз приједлог *преко* означава. У синтагмама са овим значењем уз приједлог *преко* могу доћи лексеме које припадају одређеној семантичкој класи: а) именице које значе дионост или неку количину као јединицу измјерења, и именице које не припадају тој семантичкој класи, али у контексту добијају наведене семантичке карактеристике, б) број или бројна именица.

а) — ...залијева се ракијом, заборавио се — попио већ *до преко половице* (С. Куленовић, Диванхана, стр. 39.) — Библиотека „Хасан Кикић“ опомиње неуредне читаоце који књигу задржавају *преко сваког дозвољеног рока* (Ослобођење 11774, 19. III 1981. стр. 8.) — Сваки случај вероватно нарасте и *преко својих реалних димензија* (Дуга 183, 28. II 1981. стр. 15.) — ...зна да је свуда напријед замeтено њему *преко носа* (Б. Бопић, Глуви барут, Удруж. издавачи, Сарајево, стр. 7.) — Тежак и мутав створ, заривен *преко ушију* у главу земљу (Ибид, стр. 12.) — ...референдум о самодоприносу је успео *преко свих очекивања* (Политика-Базар 419, 12. II 1981. стр. 19.)¹⁸ — итд.

У овим случајевима приједлог *преко* може се замијенити синонимним изразом *више од* или приједлогом *изнад*: *преко половице* // *више од* // *изнад половице* је попио и сл. Умјесто именице у генитиву такође је уз прилог *више* могуће реконструирати компаративну реченицу: *преко сваког дозвољеног рока* // *више него што је било којим роком дозвољено* итд. Оваква реконструкција потпуно је обична кад је уз приједлог *преко* употребљена у генитиву нека глаголска именица.

б) Кад је уз приједлог *преко* употребљен неки број овај приједлог увијек има вриједност компаратива *више*, па у овим случајевима и не мора бити у питању генитивна синтагма, него *преко* може стајати — зависно од тога коју функцију и позицију заузима у реченици број са именицом у генитиву као својим синтаксички подређеним чланом, као и од тога да ли је још

¹⁷ В. М. Стевановић, *о. ц.*, стр. 335.

¹⁸ У овом примјеру приједлог *преко* има вриједност компаративног израза *боље од*. Исп. и: ...како им је, *преко сваког очекивања*, успео референдум // *боље од сваког очекивања* // *боље него је ико очекивао* (Политика-Базар 419, 12. II 1981. стр. 19.)

који приједлог „комбинован“ са приједлогом *преко* — и у осталим падежима. У овим се синтагмама *преко* понаша више прилошки него приједлошки.

— Заповједник сатније је већ овдје *преко пет минута* (М. Крлежа, Хрватски бог Марс, стр. 52.) — Врховни претпостављени шеф чете налази се овдје *преко четврт сата* (Ибид, стр. 52.) — ... каже се да су у јучерашњим операцијама иранске снаге убиле *преко сто ирачких војника* (Ослобођење 11721, 23. I 1981. стр. 7.) — *Преко 500 љубитеља* овог борилачког спорта одушевио је олимпијац Славко Обадов (Спорт 8468, 23. I 1981. стр. 10—11.) — ... недавно је кренуо на своју велику енглеску турнеју, током које ће одржати *преко педесетак концерата* (Дуга 183, 28. II 1981. стр. 65.) [АКУЗАТИВ]; — Убијено је *преко 45 000 особа* (Дуга 183, 23. II 1981. стр. 18.) — У Сан Салвадору убијено је *преко 12 000 особа* (Ибид, стр. 18.) [НОМИНАТИВ]; — „а како ја стигох овамо? И то још с мјешпином *од преко сто кила!*“ (М. Лалић, Прамен таме, стр. 251.)¹⁹ [ГЕНИТИВ];

— У *преко шездесет општина*... оцјењивали су квалитет угоститељских услуга (Ослобођење 11725, 27. I 1981. стр. 20.) [ЛОКАТИВ] — итд.

5.1. *Количинско значење*, али са мање наглашеном компаративношћу, имају и неки устаљени изрази са приједлогом *преко*. Генитивна конструкција као устаљени израз најчешће се може замијенити синонимним прилогом за количину.

— Кад год би *преко мере* повукао (ракије — М. К.), Маџар се искрај Хелге подизао (М. Булатовић, Људи са четири прста, стр. 30.) — ... демократ по крви, образован не *преко мјере*, политички је ипак био млак (С. Куленовић, Диванхана, стр. 154.) — Сувише су сложни ... и грлати су *преко мјере* (М. Лалић, Прамен таме, стр. 36.) — Диван се тога дана отегао *преко мере* (И. Андрић, Травничка хроника, стр. 46.) — Било је батина као кише, било их је и до *преко ушију* (М. Лалић, Прамен таме, стр. 87.) — итд.

Као што се види, у овој се употреби најчешће налази израз *преко мјере*, који се може замијенити синонимним прилогом *много* или *превише*: грлати су *преко мјере* // *много (превише)* су грлати итд. У примјеру *било је батина и до преко ушију*, по-

¹⁹ Генитивна конструкција је у овом примјеру адноминално употребљена.

ред значења *много (превише)*, генитивна конструкција има и мјесно значење: батине су „пљуштале“ свуда по тијелу па и по ушима.

Већ смо рекли да се и оваје осјећа поредбено (компаративно) значење, па се нпр. повукао је ракије *преко мере* може интерпретирати и као: повукао је *више него што може* // *више него што је уобичајено* и сл.

6. У српскохрватском стандардном језику генитивна конструкција с приједлогом *преко* често има *начинско значење*, односно функцију адвербијалне одредбе начина. Унутар ове семантичке категорије најприје издвајамо три групе примјера: а) примјери у којима се тек на основу контекста (најчешће на основу значења надређеног глагола) уочава као примарно начинско значење,²⁰ б) примјере — устаљене изразе који се могу замијенити синонимним начинским прилозима и ц) примјере реченичних структура — фразеологизама, у којима само условно узев генитивна конструкција с приједлогом *преко* има начинско значење.

а) — Анита јој добаци *преко наочара* један блијед поглед (В. Десница, Зимско љетовање, стр. 92.) — Упорно га је гледала *преко наочара* (Ибид, стр. 43.) — Влатку и онако живота нема, одавде ви живи изаћ не можете — гледају нас *преко мушице* и можда слушају ово што вам кажем (М. Лалић, Прамен таме, стр. 90.) — ... набио је парче хартије на врх маказа и пружио ми га *преко воље* и *преко рамена* (Е. Кош, Имена, Нолит, Београд, 1964. стр. 17.) — Друг Пјесников говори *преко залогаја*, извињавајући се (Д. Киш, Гробница за Бориса Давидовића, стр. 39.) — итд.

б) — израз *преко ноћи* у значењу *изненадно, брзо, напрецац*:

— Тврдимо сада да се не можемо тек тако, *преко ноћи*, преорјентисати на домаће изворе енергије (НИН 1570, 1. II 1981. стр. 10.) — Па се, тако рећи *преко ноћи*, обрео баш у Зирндорфу (М. Булатовић, Људи са четири прста, стр. 15.)

²⁰ Колико је битна улога контекста за одређење појединих значења, показале смо анализом једног примјера узетог из уџбеника М. Стевановића, о. ц., стр. 335.: Једни се песници *преко заслуга* цене (Ј. Недић). У наведеној реченици *преко заслуга* може имати значење:

а) узрока: *због заслуга* // *зато што су заслужили*
 б) критерија: *по заслугама* // *на основу тога што су заслужили*
 ц) компаративно: *више од заслуга* // *више него су заслужили*
 д) допуштања: *иако нису заслужили*.

За издвајање у први план било ког од наведених значења потребан је шири од наведеног реченичног контекста.

— Наравно, ми до тог кадра не можемо доћи *преко ноћи* (Политика 24230, 21. III 1981. стр. 6.)

— *преко воље* у значењу *безвољно*:

— Маргита је, као *преко воље*, испусти у снијег (Б. Попић, Изабране приповијетке, стр. 155.) — ... набио је парче хартије на врх маказа и пружио ми га *преко воље* (Е. Кош, Имена, стр. 17.)

— *преко везе* у значењу *протекцијом*:²¹

— А догодило се да је један разљућени отац, наводно због дугог чекања и — према његовом мишљењу — пријема пацијената „*преко везе*“ ушао дроко у амбуланту (Ослобођење 11782, 16. IV 1981. стр. 11.)

— *Преко реда* у значењу *одмах, не чекајући*:

— Па ипак, сви су јој и даље излазили у сусрет, примали је *преко реда* и изузетно љубазно (И. Андрић, Госпођица, Удруж. издавачи, Београд 1964. стр. 63.) — *Преко реда* улазе само пацијенти ради рутинских контрола (Ослобођење 11782, 16. IV 1981. стр. 11.)

У изразу *преко реда* умјесто приједлога *преко* може се употребити приједлог *мимо*: *преко реда* // *мимо реда*.

ц) — *прећи преко нечега* са значењем *запоставити нешто, не поклонити нечему довољно пажње*:

— У аутобиографској књизи Талас за таласом Мајснерова *прелази преко својих интимних сећања* (Д. Киш, Гробница за Бориса Давидовича, стр. 94—95.) — Левин говори о нервној кризи а Мајснерова *прелази преко тог раздобља* (Ибид, стр. 90.) — Подсетила бих на чињенице *преко којих се олако прелази* (НИН 1568, 18. I 1981. стр. 7.)

Овдје треба додати и изразе *вријеме је прешло преко тога* са значењем *то је нестало у времену, и прелазити преко незгода* са значењем *лако избјећи, одупријети се*:

— Стресе се: нема Сињајевине, *вријеме је прешло преко ње* и све трагове избрисало (М. Лалић, Прамен таме, стр. 64.); — ... насмејана лакоћа са којом је прилазио ства-

²¹ У овом изразу, поред начинског значења овога типа, осјећа се и значење посредника. Генитив је у овом примјеру у адноминалној употреби.

рима, *прелазии преко свих незгода* (И. Андрић, Травничка хроника, стр. 43.)

- *претуриати нешто преко главе (грбаче) са значењем доживјети, поднијети, издржати:*

— Ето, прешли смо преко леда и снијега ... *претурили преко главе и тифус и комунисте*, а живи смо (М. Лалић, Прамен таме, стр. 16.) — Шта сам ја све *преко ове своје грбаче претурио* (Б. Машпић)²²

- *тражити преко хљеба погаче* са значењем *не бити задовољан постојећим, тражити више него што припада:*

— ... у том случају је постојање, и то масовно, оваквих огласа ништа друго до најобичније *тражење „преко хљеба погаче“* (Нашпи дани 701, 30. I 1981. стр. 15.)²³

- *протезати се преко губера* са значењем *тражити/узимати више него што припада:*

— За то сам, кад је реч о расипању и *протезању преко губера*, писао и о СПЕНС-у (Свијет, Сарајево, 1186, 24. II 1981. стр. 2.)²⁴

- *превалити преко зуба, језика или усана* са значењем *рећи последије устегања или с муком изрећи:*

— Остари фра-Петар не стигавши никад да *превали преко зуба* цијелу мисао и пуну истину (И. Андрић) — Велика љубав никад се лако *преко уста не преваљује* (Д. Баранин).²⁵

- *пребацити животну подне преко леђа* са значењем *заћи у године, остарјети:*

— ... трче ти готови људи, који су већ *пребацили своје животну подне преко леђа* (М. Крлежа, Хрватски бог Марс, стр. 118.)

- *превести жедна преко воде* са значењем *исмијати, учинити смијешним:*

²² Примјер узет из књиге М. Стевановића, *о. ц.*, стр. 334.

²³ Генитив је адноминално употребљен.

²⁴ Ради се такође о примјеру са адноминалном употребом генитива.

²⁵ Примјери су узети из уџбеника М. Стевановића, *о. ц.*, стр. 335.

— Кадри [су] да човјека *преко* девет вода жедна *преведу* (Д. Радић)²⁶

— *преломити преко кољена* са значењем *одлучити напречац*:

— Оваква се ствар не може одмах *преко кољена преломити* (С. Ђоровић).²⁷

7. У неким се случајевима генитивом с приједлогом *преко* може означити и *допуштање вршења радње* глагола у централној позицији синтагме. Наиме, радња изражена управним глаголом се врши и поред препреке означене генитивном конструкцијом.

— И њему је овдје тешко и туђе — сјети се Тигар и саучеснички, *преко свог обичаја*, потапша младића по рамену (Б. Ђопић, Глуви барут, стр. 22.) — ...поклони се купују и за трговца или месара, да би вам *преко реда* обезбедили килограм меса или неколико кесица кафе (Политика — Ауто свет 10, 1. II 1981. стр. 8.) — Али радници су ...огорчени када неко добије стан мимо ранг листе, дакле, *преко реда*, с мотивацијом да су то „кадровске потребе“ (Ослобођење 11721, 23. I 1981. стр. 8.) — итд.

У овим је случајевима синониман приједлогу *преко* приједлог *мимо*: *преко реда // мимо реда, преко свог обичаја // мимо свог обичаја*. Овдје, заправо, генитивна конструкција има вриједност допусне реченице: *потапша младића, преко свог обичаја // Иако му то није био обичај, потапша младића, добити стан преко реда // иако није на реду*.

8. Иако су слични примјерима са начинским значењем по томе што имају начинску пратилачку функцију, у посебну групу издавајмо примјере код којих се именицом у генитиву обилежавва *посредник* који омогућава реализацију глаголске радње. На основу карактера именице која долази уз приједлог *преко* треба разликовати двије категорије примјера: а) примјере код којих позицију зависног члана синтагме заузима именица са значењем предмета, схваћеног у ширем смислу, и б) примјере код којих именица у генитиву означава људско биће.

8.1. У примјерима код којих се у зависној позицији налази нека именица са значењем предмета генитивном конструкцијом с приједлогом *преко* заправо се откривају околности, услови под

²⁶ Примјер је узет из уџбеника М. Стевановића, *о. ц.*, стр. 334.

²⁷ Примјер је такође забиљежио М. Стевановић, *о. ц.*, стр. 334.

којима се глаголска радња врши. Појам именован у генитиву омогућава остварење те радње. Стога овај тип генитива с приједлогом *преко* има значење *омогућивача*.²⁸ У зависној позицији ових синтагми најчешће се налазе именице-називи *средстава* (шире схваћеног) *информисања*: радио, телевизија, часопис, новине, књига (као и називи појединих књига, часописа и новина), писмо, телефон и др.

— Жири ће одабрати шест најуспјелијих (радова — М. К.) које ће *преко средстава јавног информисања* презентирати јавности (Свијет, Сарајево, 1186, 24. II 1981. стр. 27.) — И још једна информација која ће посебно интересовати оне који су утакмицу Црвена звезда—Интер пратили *преко својих ТВ пријемника* (Политика 24230, 21. III 1981. стр. 17.) — ... позвао је *преко локалне радио-станице* ... све младе да одмах дођу на Дунавски кеј (НИН 1580, 12. IV 1981. стр. 22.) — „Објави оглас *преко Политике*“, рече Крцо (М. Лалић, Прамен таме, стр. 93.) — Позивамо читаоце да *преко страница „Наших дана“* изнесу своје мишљење и приједлоге о овој теми (Наши дани 701, 30. I 1981. стр. 7.) — Страни читалац у прилици је да *преко ове изузетно занимљиве књиге* сазна ... како је Југославија прилазила догађајима (Политика 24188, 7. II 1981. стр. 12.) — *Преко књиге Јаре Рибникар „Живот и прича“* дошло је сведочанство о још једном исечку наше историје (Комунист 1244, 16. I 1981. стр. 24.) — *Преко открића* у Гомоглави испловио је из таме векова још један део прошлости (Ибид, стр. 24.) — „Зашто живиш као Циганка“, рекао јој је Ари *преко телефона* (Дуга 183, 28. II 1981. стр. 93.) — итд.

У наведеним синтагмама увијек се приједлог *преко* може замијенити синонимним приједложким изразима *посредством* или *путем*. У примјерима код којих именица у генитиву представља назив неког дневног листа или уколико је то именица *радио* или *телевизија* — генитивној синтагми синонимна је локативна синтагма с приједлозима у или *на*: *преко телевизије* // *на телевизији*, *преко средстава јавног информисања* // *у средствима јавног информисања* итд. Ако је уз приједлог *преко* употређљена именица *књига*, тај се приједлог може замијенити приједлогом *из*: *преко књиге* // *из књиге*. Овакве замјене могуће су због тога што је у овом типу генитива с приједлогом *преко* имплицитно садржано и мјесно значење. Међутим, наведене за-

²⁸ О инструменталу са значењем омогућивача в. у: М. Ивић, *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*, Београд 1954., стр. 10—18. Термин *омогућивач* преузет је из овог рада.

мјене не представљају потпуне синониме генитивној конструкцији с приједлогом *преко*, јер је код њих у првом плану мјесно значење, док генитивна конструкција с приједлогом *преко* у овом случају као примарно има значење омогућивача.

У малом броју примјера који припадају наведеној семантичкој категорији замјена је могућа и бесприједлошким инструменталом: *преко открића* // *открићем*, *преко телефона* // *телефоном*.

8.1.1. Кад је именицом у генитиву означена нека установа, институција — значење синтагме с приједлогом *преко* је нешто другачије. У тим случајевима готово увијек се установа јавља посредником — *извршиоцем* глаголом назначене радње.

— ... тврди да је влада САД *преко швицарске банке* послала поруку (Вјесник 12004, 27. I 1981. стр. 1.) — Даница Гајић ... сада, *преко суда*, настоји да из стана избаци медицинску неговатељицу (Политика 24195, 14. II 1981. стр. 16.) — ... раније су они за преводе добивали девизе *преко Ауторске агенције* (Политика 24237, 28. III 1981. стр. 8.) — Академија ће *преко нове комисије* настојати да нађе неке нове могућности (Ослобођење 11776, 21. III 1981. стр. 9.) — Прошле године смо своје потребе за страном периодиком намиривали *преко „Југословенске књиге“* (НИН 1574, 1. III 1981. стр. 33.) — итд.

У овим синтагмама институција, односно људи који раде у њој, увијек врши радњу у име субјекта. Тако се овдје појам означен генитивом јавља правим вршиоцем радње, док је појам означен у субјекту реченице заправо објект, корисник (исп.: потребе за страном периодиком намиривали су *преко „Југословенске књиге“* // *„Југословенска књига“* намиривала им је потребе за страном периодиком итд.)

И у овим је синтагмама замјена приједлога *преко* могућа приједлошким изразима *посредством* и *путем*: *преко* // *посредством* // *путем* Ауторске агенције добивали су девизе.

8.2. Једна група примјера код којих именица у генитиву означава људско биће веома је сродна примјерима са значењем омогућивача. У њима се лице обиљежено именицом у генитиву јавља омогућивачем вршења радње, и при том не развија неку посебну самоактивност која би могла утицати на спречавање или другачије вршење глаголске радње. Лице се ту, у ствари, јавља *посредником-омогућивачем*.

— Али му је водство странке *преко свог улака* дало до знања да је такав потез сада неизводив (М. Божић, Кур-

лани, Младост, Загреб, 1975. стр. 165.) — Слао је поруке *преко босоногих дјечака* (З. Мајдак, Играчи, стр. 173.) — *Преко свога човека* поручио је обојици конзула да ће предати оставку него... (И. Андрић, Травничка хроника, стр. 364.) — итд.

Са наведеним синтагмама синонимне су локативна синтагма с приједлогом *по*²⁹ (исп.: поручио је *преко свога човјека* // *по своме човјеку*) и генитивна с приједлошким изразом *посредством* (исп.: *преко* // *посредством свог човјека* је поручио).

8.2.1. У другој групи примјера код којих зависну позицију синтагме заузима именица са значењем људског бића (или се то значење подразумијева у контексту) — лице(а) вршећи улогу посредника развија(ју) „извесну своју активност којом се управо глаголска радња и омогућује“.³⁰

— Потом је мобилисан са старијим годиштем, а *преко оружника* његов је ајван присилно одведен (М. Ковач, Врата од утробе, БИГЗ, Београд, 1979. стр. 12.) — ... када је акција кренула *преко Деснице* ... (Ослобођење 11778, 23. III 1981. спорт, додатак, стр. 1.) — ... јавност о Шурјаковој казни није знала ништа. То јест знала је *преко гласина* (НИН 1570, 1. II 1981. стр. 24.) — У том периоду постигли су два гола *преко Омановића* (Ослобођење 11730, 1. II 1981. стр. 10.) — Нишлије су врло добро започеле ову утакмицу и у трећем минућу *преко Митошевића* дошле у вођство (Спорт 8512, 15. II 1981. стр. 3.) — Гости су једини гол постигли у 57. минућу *преко Зечевића* (Спорт 8511, 23. III 1981. стр. 4.) — итд.

Док смо у претходној групи примјера са посредником-омогућивачем имали једну врсту јединства субјекта као иницијатора и вршиоца глаголске радње и посредника као омогућивача њене реализације— дотле је у примјерима који припадају овој семантичкој категорији једини прави именовани вршилац лице означено именицом у генитиву. То лице је или вршилац цијеле радње или само њеног завршног дијела. Али, за разлику од претходних примјера, лице при вршењу дијела или глаголске радње у цјелини развија властиту активност, којом се управо и остварује та радња. Због тога се све реченице са оваквом употребом генитивне конструкције с приједлогом *преко* могу сматрати па-

²⁹ О употреби приједлога *по* са овим значењем в.: М. Ивић, *О предлогу по у српскохрватском језику*, Јужнословенски филолог XIX, стр. 185—190.

³⁰ М. Ивић, *Значења српскохрватског инструментала...*, стр. 32—33.

сивним, исп.: ајван је одведен *преко оружника* // *оружници* су одвели ајван; Нишлије су постигле гол *преко Митошевића* // *Митошевић* је постигао гол за Нишлије; акција је кренула *преко Деснице* // *Десница* је кренуо у акцију и сл. Осим у првом примјеру, гдје се већ на основу пасивне форме предиката (одведен је) распознаје пасивна конструкција, — у свим осталим примјерима појам обиљежен именицом у генитиву или је дио појма именованог субјектом или је најбитнији учесник у реализацији радње надређеног глагола. Тако је однос између субјекта реченице и извршиоца радње обиљеженог генитивом најчешће однос између цјелине и њеног интегралног дијела, али дијела који својом самоактивношћу реализује глаголску радњу у корист (или у име) те цјелине. Због тога је и могућа у овим случајевима трансформација генитивне конструкције у граматички субјект, али се тада у први план ставља дио-извршилац а у други цјелина-корисник. Блиске су овим синтагмама са значењем посредника-субјекта и синтагме код којих се генитивном конструкцијом обиљежава установа-извршилац глаголске радње (в. 8.1.1.).

9. Као што је на почетку рада речено, генитивна конструкција с приједлогом *преко*, уколико јој је надређени члан нека конкретна или глаголска именица, може имати и *функцију атрибута*. Генитив с приједлогом *преко* у адноминалној употреби може имати сва значења која се остварују у глаголским синтагмама. Разлог је томе што се адноминална употреба ове конструкције развила из адвербијалне на два начина: 1. или номинализацијом глаголске синтагме, тј. преласком надређеног глагола у супстантивну категорију, или 2. сажимањем реченичних структура у којима је генитивна конструкција с приједлогом *преко* имала неко од адвербијалних значења. На први су начин настале све супстантивне синтагме са приједлошко-падежном конструкцијом као атрибутом уз глаголску именицу, а на други синтагме са предметном именицом у централној позицији.³¹ И у једном и у другом случају генитивна конструкција с приједлогом *преко* само је промијенила функцију (постала је атрибут), али је задржала значење које је имала у оквиру глаголске синтагме.

9.1. Уз предметне именице генитивна конструкција с приједлогом *преко* може наступити само у функцији *атрибута са мјесним значењем*. То значење, зависно од тога да ли се појам у централној позицији налази на појму или изнад појма означе-

³¹ О настанку и карактеру неконгруентних атрибута в. више у: М. Ковачевић, *Атрибути са мјесним значењем у српскохрватском стандардном језику*, Књижевни језик бр. 2, Сарајево, 1981., — као и литератури која се тамо наводи.

ног именицом у генитиву, може бити а) локационог и б) оријентационог типа.

а) У синтагмама са мјесним атрибутуом локационог типа генитив с приједлогом *преко* најчешће стоји уз инструментал „карактеристичне појединости“³² као мјесни детерминатор.

— Али пред возилима су, на моторима, јурили војници *с пушкама преко груди* (А. Вулетић, Клесар Тадија Тегоба, Веселин Маслеша, Сарајево, 1972. стр. 38.) — *С ругавим завежљајем преко рамена*, дуго је зурio у дивљу смокву (А. Вулетић, Горко сунце, Народна просвјета, Сарајево, 1959. стр. 107.) — ... на полуотвореним вратима, *с биљцем преко рамена*, појави се Михаило (Б. Ђопић, Изабране приповијетке, стр. 63.) — ... момак *са белом маском преко лица* упада унутра (НИН 1570, 1. II 1981. стр. 54.) — ... особље амбасаде је везано и, *с повезом преко очију*, изведено на улицу (НИН 1573, 22. II 1981. стр. 68.) — итд.

— Ниси имао бркова, ни тог *ожиљка преко образа* (М. Булатовић, Људи са четири прста, стр. 33.) — Дође су јаме од небеских бомбардовања, изнад њих сњежне пруге као ленте и *ордење преко груди* (М. Аалић, Прамен таме, стр. 194.) — итд.

б) Уз конкретне, предметне именице генитивном конструкцијом у функцији оријентационог мјесног атрибута могу се означити двије врсте оријентационих значења.

— оријентација се врши према горњој површини појма у генитиву:

— ... лепо је то имати везира земљака у Стамболу, и још лепше замишљати тврда и скцупоцен *мост преко реке* (И. Андрић, На Дрини ћуприја, стр. 32.) — ... приликом наиласка на жељезнички *мост преко Саве* у Београду ... ударио је на композицију теретног воза (Ослобођење 11734, 6. II 1981. стр. 16.) — итд.

— оријентација се врши према другој (говорном лицу супротној) страни појма у генитиву:

— При томе и сам себи личи на старог пса, мрзовољног, што пријетњама застрашује *оне споља, преко плота* (М. Аалић, Прамен таме, стр. 50—51.) — Све заједно то је

³² О инструменталу „карактеристичне појединости“ в. у: М. Ивић, *Значења српскохрватског инструментала...*, стр. 200—210.

стрмина над *литуцама преко ријеке* (Ибид, стр. 223.) — Избочине је облила и обасјала до незнатих планинских *грба преко Таре* (Ибид, стр. 194.) — ...птица [је] хтјела предахнути на свом путу у неку далеку земљу *преко мора* (А. Вулетић, Клесар Тадија Тегоба, стр. 112.)

У свим наведеним примјерима могла би се реконструисати умјесто мјесног атрибута релативна реченица с глаголом *налазити се* у предикату, чијом је рестрикцијом и настала супстантивна синтагма овога типа: *ордење преко груди* // *ордење које се налази преко груди, мост преко ријеке* // *мост који се налази преко ријеке* (али и : *мост који се налази на ријеци*) итд.

Међутим, у синтагмама са атрибутима локационог типа уз именице типа *пут, друм, цеста* реконструкција се врши релативном реченицом са глаголом *водити* у предикату: *пут преко планине* // *пут који води преко планине* итд.

— Талијани иду *цестом преко Грабежа* (М. Лалић, Прамен таме, стр. 165.) — Пошто је Караула била непроходна /,/ пошло се заобилазним путем *преко Добоја* (Ослобођење 11776, 21. III 1981. стр. 14.) — итд.

9.2. Уз глаголске именице генитив с приједлогом *преко* може имати функцију мјесног атрибута и а) локационог и б) оријентационог типа (са свим подврстама овоог значења које се остварују у глаголским синтагмама — в. 3.1. — 3.7.).

а) — Свако *претрчавање преко пруге* и непридржавање ових законских одредаба може да повуче одређену казну (Политика — Ауто свет, 13, 1. V 1981. стр. 11.) — Најопаснија радња за пешака у саобраћају је *прелазак преко коловоза* (Ибид, стр. 11.) — Њихови (прста — М. К.) жустри и плаховити *прелази преко Иванкиних руку* били су повремена бљескања у њеној збуњеној крви (А. Вулетић, Горко сунце, стр. 291.) — итд.

б) — *Лет преко Атлантика* трајао је тада седам сати (Ослобођење 11731, 3. II 1981. стр. 5.) — Ових дана најављен је нови „први“ *лет* у ваздушном балону *преко Пацифика* (Ослобођење 11748, 20. II 1981. стр. 5.) — ... припрема се да их одједном некуд крене — у неку хајку, на неку *плачку преко брда* (М. Лалић, Прамен таме, стр. 20.) — ... то је ... сјенка птице, у *прелету преко ријеке и мог тијела* (А. Вулетић, Девето чудо на истоку, стр. 290.) — итд.

Све ове синтагме имају исто значење као и глаголске јер су настале номинализацијом надређеног глагола (исп.: *претрчавање*

преко пруге // претрчавати преко пруге, лет преко Атлантика // летјети преко Атлантика итд.).

9.3. Генитив с приједлогом *преко* уз глаголску именицу може имати и функцију атрибута са временским значењем.

— Још мало, па ће се по новинама почети писати о књигама које се препоручују за читање *преко* лета, у вријеме годишњих одмора (Вјесник 12113, 19. V 1981. стр. 8.)

9.4. У адноминалној смо употреби забиљежили и примјере овог типа генитива у функцији атрибута са начинским значењем (у адноминалној употреби могу се јавити све подврсте овог значења: изрази са начинским значењем, посредник и сл. — в. 6. — 8.2.1.).

— Томе је допринијела, поред осталог, и активност банака на стварању услова за исплату личних доходака *преко текућих рачуна и штедних књижица* (Ослобођење 11721, 23. I 1981. стр. 10.) — Вишегодишња пракса *смењивања преко ноћи* ... резултирала је потпуним одсуством демократије у раду (Политика — Ауто свет 10, 1. II 1981. стр. 11.) — ...осталим радницима ће за увијек бити ускраћено право *куповине аута преко реда* (Ослобођење — Журнал 13, 15. II 1981. стр. 3.) — Код њих је, сазнајемо, пронађено и заплењено 375 улазница од чега 127 за трибине, до којих се иначе долазило само уз помоћ посебних *требовања преко Звездине администрације* (Политика 24230, 21. III 1981. стр. 17.) — итд.

10. Да закључимо. Синтагме с приједлогом *преко* веома су фреквентне и семантички разновродне у свим стилевима српскохрватског стандардног језика. Од значења најубочијеније је *мјесно*, и то и *локационог* и *оријентационог* типа. Зависно од карактера лексема у централној и зависној позицији синтагме, унутар овог значења могу се уочити неколике семантичке поткатегорије. Уз ограничен број и врсту лексема употребљених у генитиву с приједлогом *преко* могу се овим синтагмама изразити и: *временско, компаративно, односно значење количине*.

Семантички најразнообразније су, свакако, синтагме са *начинским значењем*. Унутар овога значења — које се понекад преплиће и са *значењем допуштања* — сврстани су и контекстуално условљени примјери са овим значењем, устаљени „начински“ изрази, затим фразеологизми, који, у ствари, у потпуности не припадају ниједној значењској категорији. Посебну групу чине начинске синтагме у којима генитивна конструкција

с приједлогом *преко* има значење, шире схваћеног, *посредника*. Ова врста синтагми, зависно од тога да ли је посредник само омогућивач или је и вршилац (агенс) глаголске радње, може имати неколико значења: значење предмета омогућивача, значење лица омогућивача, значење посредника извршиоца глаголске радње и значење правог вршиоца (агенса) глаголске радње. Посљедње се значење остварује у једној врсти пасивних конструкција с приједлогом *преко*.

Сва наведена значења генитивна конструкција с приједлогом *преко* може имати како у глаголској тако и у супстантивној синтагми. Разлика између ових двију употреба огледа се у томе што генитивна конструкција уз глагол има функцију неке адвербијалне одредбе, док уз именицу има функцију атрибута. Али су значења генитивне конструкције и у једној и у другој врсти синтагме иста.

Милош Ковачевић